

Balurile costumate din secolul al XIX-lea și sursele lor de inspirație istorică

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Istoria costumului abundă în momente de dominație a artificialului, a elementelor care modifică realitatea și alterează armonia estetică a fizicului purtătorilor.

Moda burgundă avea drept obiectiv alungirea siluetei. Bărbații purtau haine scurte cu pieptul vătuit și umerii falși, pantaloni colanți, încălțări moi cu vârful lung și ascuțit și bonetă țuguiață; femeile aveau rochii ample cu falduri bogate în față, în dreptul pîntecelor, iar în cap un „henin” conic de care atârnavă văluri fine.

Renașterea schimbă canonul de frumusețe impunînd formele cubice, puternice, planturoase. Hainele sînt confecționate din brocarturi grele, cu gulere de blană scumpă, dezvoltînd figura pe lățime. Deoarece Francisc I era un colos de doi metri, bine clădit și vînjos, ideali deveniseră bărbații cu umeri largi și piept athletic. Dacă natura nu-i înzestraseră pe toți cu asemenea calități, lipsa era suplinită de costum. Ornamentele din textură erau aranjate în benzi verticale care contribuiau la senzația de amploare a toracelui la fel ca și pantalonii scurți și bufanți, ce se opreau la jumătatea pulpei. Hainele aveau creștături în multe locuri (coate, umeri), scoțînd la iveală cămașa albă de dedesubt ce amintea de o celebră victorie armată unde soldații învingători îmbrăcaseră hainele capturate care plesneau pe ei de zdraveni ce erau. Fiindcă regele care domnea de cealaltă parte a Canalului Mîneci nu era atît de vîguros ca francezul, ci mai degrabă durduliu și cu mare apetență pentru aventuri galante, a lansat o modă Henric VIII în care pieptarul era mult bombat în zona stomacului, iar bărbăția era puternic evidențiată de o teacă specială, ce se așina de sub poala scurtă a hainei, printre pliurile pantalonilor bufanți. Bereta mică, pusă pe o sprînceană, pantofii bonți (uneori tăiați pătrat la vîrf) și barba lată accentuau această formă masivă.

Epoca imediat următoare reprezintă un summum de artificialitate a îmbrăcămînții. Sub influența spaniolă, toată lumea, indiferent de sex, era acoperită cu un fel de carapace din sîrmă, vată și pînză, ce impunea o atitudine rigidă, marțială. Siluetele devin ceva mai suple, chiar atrofiate. Vesta masculină se apropie de dimensiunile naturale ale cutiei toracice, dar păstrează o excrescență triunghiulară ce coboară spre bazin. Mijlocul este strangulat de centura spadei care accentuează și mai mult dezvoltarea anormală a șoldurilor acoperite de aceeași pantalonii bufanți, acum plini de cusături cu fir și perle. Gulerele sînt foarte înalte și obligă la o singură poziție a capului, cea frontală, de unde și aura de prestație și demnitate a nobililor și bărbaților de stat ai perioadei. Se căuta o aplanare a diferenței dintre sexe: bărbații, deși cu bărbi scurte și fără plete, purtau cercei în urechi, agreau foarte mult bijuteriile și acordau toaletei mare parte din timp, în vreme ce femeile,

în afara mînilor, chipului și părului (și acela strîns cu grijă și acoperit cu nestemate) nu dezvăluiau nimic din nurei lor, nici decolteu, nici umeri, nici picioare. Corsajul doamnelor este, de asemenea, tare și plat, nelăsînd să se ghicească măcar anatomia specific feminină. Mînecele bufante la umeri și gulerele înalte, fie înconjurînd gîtul, fie ridicate la ceafă, ca un mănunchi de raze pe care se profilează capul (stil Maria Stuart) și amploarea fustei cu falduri tari, pliate din croi și susținută de un schelet de sîrmă numit „vertugadin”, dădeau frumuseșilor de atunci o prestață ce nu avea să mai fie atinsă vreodată.

Secolul al XVII-lea preia aceste elemente, dar ușurează materialele. Talia masculină se păstrează încă foarte sus, hainele se poartă închise doar la gît și la cîțiva nasturi de la piept, rămîbind descheiată la burtă pentru a expune cămașa fină cu multă dantelă. Șoldurile continuă să fie bine marcate de pantalonii largi și scurți pînă la genunchi. Se creează o emulație în privința subțiririi și eleganței picioarelor: ciorapii de diverse culori sînt prinși sub genunchi cu jartiere din panglici bogate de mătase și fir; pantofii au tocuri înalte (uneori din piele în alte nuanțe decît fețele) și se închid cu funde mari din același material ca jartierele. Cizmele au carîmbul răsfrînt, iar peste el este lăsată marginea de sus a ciorapului, brodată sau dantelată. Pentru a părea mai agresivi – căci este doar epoca vajnicilor spadasi – , bărbații își tund pletele în scară, poartă un barbișon cît se poate de ascuțit, iar mustața zbîrlită este pieptănată în sus (fără a fi, însă, „în furculiță”). Pălăria mare, cu multe pene de struț, făcea pandant coafurii. Finele veacului aduce peruca uriașă – tot o modă lansată de sus în jos, din cauza calviției premature a lui Ludovic XIV. Accentul cădea în acea perioadă în exclusivitate pe capul leonin, invadat de bucle de păr în culori naturale.

Veacul al XVIII-lea exaltă în continuare artificialul, păstrînd peruca de diverse forme și dimensiuni – după statutul purtătorului –, dar cu părul alb, pudrat, acest accesoriu generalizîndu-se la ambele sexe. Înaintea Revoluției Franceze, femeile ajunseseră la coafuri de mărimi aberante, în care maeștrii frizeri imaginau compoziții tematice precum anotimpurile, parcul, grădina de pomi fructiferi sau marea cu corăbii – generoasă sursă de inspirație pentru caricaturiști. Tot acum rochiile își reiau dimensiunile colosale, susținute de aripi laterale din metal (un model se numea chiar „polonaise aux ailles”) sau de un jupon bufant, susținut de sîrme și balene, numit „coș” („panier”). Femeile intrau în aceste dispozitive ca în niște colivii, dispunînd de o libertate de mișcare relativ redusă. Este lesne de înțeles de ce frivolitatea ajunseseră a adevărată virtute, doamnele fiind preocupate să scape cît mai repede – prin dezbrăcare – de greoaiele lor veșminte.

De remarcat periodicitatea cu care reveneau anumite mode, chiar dacă erau incomode și greu de întreținut, spre a nu mai vorbi de scumpetea acestor veșminte. După decoltata și lasciva modă antichizantă a costumului „empire” – unde se crease o mare discrepantă între vestimentația ușoară, străvezie, dominată de alb, a femeilor și abundența de fireturi și blănuri a uniformelor de curte sau militare ale bărbaților – în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea se revine la falsitatea fustelor cloș, suprapuse pe multe jupoane ce aveau să ducă la crinolina din vremea celui de-al doilea imperiu, susținută de balene și apoi de cercuri de oțel. Crinolina avea o deschidere perfect circulară față de înaintașele sale elizabetane și pompadouriene de formă oblongă, dezvoltate doar pe lățime și aplatizate în față și spate, chiar dacă erau continuate de trenă. Turnura, apărută spre finele celei de-a șaptea decade, are, de asemenea, partea frontală mai pușin învoaltă față de abundența de falduri, funde și volane, concentrate în partea dorsală. O dată cu ea dispar și corsetul, și construcțiile din materiale textile care urmăreau să mascheze

anumite deficiențe fizice. Secolul nostru a cucerit, se pare, naturalețea de mișcare a omului, deși ultimii ani au readus umerii falși, exagerat de mari, aplicații tuturor jachetelor și pardesiilor feminine, ca și pantalonii cu turul larg și strînși la glezne, în chip de șalvari, în moda masculină.

După acest lung preludiu să vedem, în continuare, cum s-a conservat memoria veșmintelor din vechime prin folosirea lor ca sursă de inspirație la balurile mascate. În plină epocă a îmbrăcăminții artificiale, oamenii secolului al XIX-lea simțeau o acută nevoie să accentueze această stare de lucruri prin „călătoria” în epoci trecute, cu mode specifice, intermediul fiind travestirea (Foto 82–102). Deși carnavalul avea greutatea unei instituții de sine stătătoare ce ființa din vremuri imemorabile – iar cel italianesc, cu precădere cel venețian, lua proporții de stat – totuși, niciodată acesta nu a fost sărbătorit cu mai multă fervoare ca în veacul trecut. Balurile costumate se țineau lanț din ianuarie și pînă la lăsata secului. Și la noi, după „europenizare” (deci după 1830) s-a adoptat acest obicei – pînă atunci necunoscut și nelegat de tradițiile ancestrale – alături de toate celelalte mode venite din Apus (vestimentară, gastronomică, muzicală, literară, comportamentală etc.). Amploarea balurilor mascate – indiferent de mediul social din care proveneau participanții – este reflectată de faptul că doi dintre cei mai mari dramaturgi români s-au oprit la acest subiect: Vasile Alecsandri în „Iașii în carnaval” și Ion Luca Caragiale în „D’ale carnavalului” (unchiul celui din urmă, Iorgu Caragiali, scrisese și el o șansonetă comică numită „Băcanul la bal masché sau o senă de carnaval”).

Costumele erau motiv de competiție și preocuparea de bază a mondenilor ce nu puteau lipsi de la nici un bal și nu se puteau prezenta niciodată sub aceeași mască. Nimic nu este mai elocvent în acest sens decît descrierea pe care o face omniprezentul gazetar Ulysse de Marsillac înfrigurării cu care se pregăteau elegantele bucureștence pentru un asemenea eveniment: (...) În timp ce actorii de teatru sînt aplaudați, iată că cei din lumea bună se pregătesc pentru a deveni actori pentru o seară. Doamna Suțu deschide splendidele sale saloane pentru un bal costumat. Este încredibil cum toate neliniștile, toate grijile sînt adunate în jurul acestui bal. Cunosc nenumarate inere țete și și mai multe inere țetei care nu mai pot dormi. își smulg albumele unde speră să găsească modele. Madame Barrieu (o modistă, n.n.) este copleșită de cereri; Madame Briol (altă celebră modistă din Capitală, n.n.) ar trebui să aibă o sută de brațe cu degete de zîncă; aceasta nu ar fi prea frumos, dar ar fi foarte util [pentru a putea onora toate comenzile]. Vă anunț [că veți vedea] frumoase marchize care vor face să pălească de gelozie toate modelele lui Boucher; păstorite care vor face pe toți Nemorinii din lume să întoarcă capul, colombine vioaie și cochete, jărânci așa cum n-ați văzut niciodată¹¹.

Costumele erau, uneori, proprietatea purtătorului, care le folosea un timp îndelungat, cel puțin un sezon, ceea ce nu era prea plăcut căci personajul putea fi identificat cu ușurință și petrecerea își pierdea astfel tot hazul pentru el. De cele mai multe ori erau închiriate de la magazine specializate sau, dacă balul era dat într-o sală publică, puteau fi luate de la garderobă (ne mai amintim de „catindatul” lui Caragiale, magnetizat cu rom de Jamaica și de avatarurile cauzate de schimbarea costumului personal cu unul de la „grandirob”).

Mult înaintea începerii sezonului, presa era asaltată de anunțurile negustorilor de măști și costume ori de acelea ale modistelor. Să spicuiem cîteva: „MADAME JULIE, marchande de modes, maison Török, se fait un plaisir de prévenir les dames de Bucarest, qu'elle vient de recevoir de Paris un grand assortiment de DOMINOS qu'elle louera à des prix tres-modérés¹²; SPECIALITÉ/de /Robes de bals, de soirées et de théâtre/Mme DOMINICA

*couturiere/Se rappelle aux dames, qui veulent être bien habillées/Ses robes et ses costumes faits pour le théâtre, la recommandent aussi pour les bals masqués de famille/Prix Modérés/Rue Mogochoi Nr. 13/près le Consulat de Russie.*³; „*Masci și domino noue, colorate en velours et en satins se găsescu la subsemnata în dugheana d-lui A. Fara str. podul vechiu.Victoria Zavacka.*”⁴; „*COSTUME și MASC/DE INCHIRIAT/L. KRAUS/Strada Carol I no. 6, vis-à-vis de Walhalla, în curte. Mare deposit de măsci și costume de catifea și metase. Măsci de caracter precum: Mefistofeles, Faust, Robert [Diavolul], Cavalferi, din secolul XVI, Rococo, Jokai, Marquis, costumele potentatilor, etc., etc., cu prețuri moderate*”⁶.

Balurile publice erau organizate în cele câteva spații ample ale orașului – la București, la Teatrul Național, în sălile Bossel și Slătineanu, la Teatrul Dacia – ca și în cafenele, restaurante și ospătării, unde accesul se făcea pe bază de bilet reținut din timp sau luat direct de la casă. Antreprenorii se întreceau să-și ofere serviciile publicului dornic de distracții. În acest scop erau solicitate aprobări de la prefectura poliției sau chiar de la ministru⁶.

Mascaradele aveau loc, cu regularitate, de două ori pe săptămână și alternau cu spectacolele obișnuite ale sălii: operă, teatru, revistă⁷. Patima de a nu pierde nici una dintre aceste seri sărbătorești îi împingea pe mahalagii la cele mai mari nebunii, precum îndatorarea peste măsură sau parcimonioasa strângere de fonduri de-a lungul unui întreg an, ce aveau să fie cheltuite în câteva nopți de plăceri fără limită. Aceia care nu erau destul de avuți spre a poseda propria trăsură și nu puteau să-și permită nici măcar angajarea unei birje se deplasau *per pedes apostolorum*, recurgând la diverse metode pentru a-și păstra costumul curat (mai ales când pretimpuria desprimăvărare din februarie 1865 topise zăpada și umpluse străzile de noroi): „*Toată lumea dansează... nu pe un vulcan, ci pe o mlaștină. Ce importanță are! Cei bogați și aceia care par să fie au trăsuri închise în care își pun la adăpost podoba de sărbătoare. (...) La un nivel inferior se merge pe jos și aici este relevată ingeniozitatea cochetăriei combinată cu economia forțată. Spre exemplu, iată ce vedem. Femei și tinere fete se îmbracă pentru bal: rochie de bumbac fin, coafură cu flori, ciorapi de satin alb. Trebuie traversate străzi mocirloase și să se ajungă intact într-o sală puternic luminată unde fiecare pată se observă în chip nemilos. Ce fac ele? Peste ciorapii de satin își pun ciorapi groși de lână și apoi galoși de cauciuc; își ridică rochia de bal pînă la centură și-și acoperă capul și umerii cu o mare broboadă gri care coboară pînă la jumătatea piciorului. Cîteodată broboada este înlocuită cu o perdea. Bineînțeles, fusta de dedesubt este sacrificată. Dacă întâlniți ființe înfolite astfel, bălăcindu-se, cu rîvnă, în noroi, le-ați putea lua drept cerșetoare reîntorcîndu-se, la sfîrșitul zilei, în curtea miracolelor. Dar, din curiozitate, urmăriți-le. Ajunse în vestibulul sălii de bal, ele se dezbracă de învelitori: broboadă, perdea, ciorapi și galoși sînt depuși la garderobă. Lasă să le recadă fusta, puțin șifonată, cu o mîna își aranjează părul și florile, și iată fluturașul ieșit din crisalida sa, pur, strălucitor și, pe onoarea mea, adesea foarte drăguț, cu obrajii fardați [natural] de drum și de oboseală, ochii lucind de plăcere și picioarele neliniștite de a se încălzi într-un dans nebun*”⁸.

Nu de puține ori distracția veselei societăți se întîmpla să fie tulburată de obtuzitatea unor polițiști mai circumspecți care-i obligau pe convivi să-și dea jos masca mai devreme decît ar fi dorit ei, așa cum s-a întîmplat într-un bal din Buzău la 1864. Însă cei deranjați nu se sfîesc să protesteze telegrafic împotriva acestui abuz chiar la ministrul de interne Lahovary⁹. Se întîmpla să fie chiar și victime care cădeau pe acest altar al hedonismului, cum a fost cazul unei tinere ale cărei veșminte au luat foc și ea a decedat în urma arsurilor¹⁰; în chip paradoxal, costumul

ei, care reprezenta larna, ar fi trebuit nu să atragă, ci să îndepărteze flăcările prin răceala sa! Totuși, un fapt simptomatic este că, în acel început de martie, flăcările, de fapt, nu mistuiseră fata aflată sub mască, ci însăși larna, marcînd astfel întronarea primăverii prin sacrificarea unui suflet tînăr.

La balurile publice exista și riscul de a se intra în relații cu persoane din toate categoriile sociale căci, la adăpostul travestiului, aici putea pătrunde oricine și plana constant pericolul de compromitere ca urmare a acordării dansului unei persoane de rang inferior¹¹. În ochii înaltei societăți era cu totul inacceptabilă o asemenea situație și de aceea se organizau baluri particulare unde avea acces numai elita. Marile familii se luau la întrecere în privința fastului sălilor, a rafinamentului supeului și, bineînțeles, a costumelor pe care le îmbrăcau. Deoarece la noi nu exista o presă ilustrată – cu excepția revistelor de scurtă viabilitate „Icoana Lumei”, scoasă la Iași de Gheorghe Asaki, în intervalele 1840–1841 și 1861–1866, și „Ilustrațiunea, Jurnal Universal” a lui Carol Szathmari¹², care nu dispuneau de suficienți xilografi și de spațiu tipografic – nu se puteau da imagini de la balurile private, așa cum se întîmpla în publicațiile de acest fel din restul Europei; și nici măcar schițe disparate de măști, așa cum prezenta „Le Monde Illustré” (no. 307/28 Février 1863) pe o planșă întreagă: „*Costumes remarqués dans les bals costumés donnés à la court à Tuilleries, chez M. le prince de Metternich et chez le comte Walewski*”. În România, toate comentariile rămîneau în seama cronicarilor mondeni care-și dădeau toată osteneala să fie cît mai corecți și exhaustivi pentru a nu neglija pe nimeni, a nu crea ierarhizări și a nu jigni. Ulysse de Marsillac a fost pionierul acestui gen în paginile ziarelor sale de limbă franceză din Capitală – „La Voix de la Roumanie”, „Le Pays Roumain” și „Le Journal de Bucarest”. A fost urmat de spirituala Constanția de Dunca în revista a cărei proprietară, directoare și aproape singură publicistă era – „Amicul Familiei”. Dar cel mai celebru dintre toți a fost Claymoor (pe adevăratul său nume Mișu Văcărescu), care a semnat această rubrică în „L'Indépendance Roumaine” timp de 23 de ani, creînd un stil specific și ducîndu-l pe cele mai înalte culmi ale eleganței de exprimare ce nu-i puteau refuza accesul în marea literatură jurnalistică, scoîndu-l de sub etichetarea de „gen minor”. Mișu Văcărescu-Claymoor nu se rezuma doar la coloanele aceluia ziar, ci și-a adunat cronicile și în volume ce purtau titlul „La vie à Bucarest” ce cuprindeau evenimentele mondene survenite pe parcursul a doi ani.

Unul dintre locurile preferate ale protipendadei era Palatul Suțu cu spațiile sale săli la a căror splendidă ornamentare contribuiau în egală măsură primitorii proprietari, Irina și Grigore Suțu, ambii mari amatori de distracții rafinate și admirabile gazde în orice ocazie. Ei dădeau, practic, nota sezonului, deschizîndu-l și închizîndu-l cu baluri în propriile saloane. Sînt interesant de comparat descrierile făcute la interval de 21 de ani a două asemenea baluri în palatul Suțu. În martie 1862, Ulysse de Marsillac notează: „(...) Contrar prevederilor noastre, bărbații travestiți erau foarte puțin numeroși. Dl. Adolf Cantacuzino purta cu dezinvoltura aristocratică a unui viconte de Létorière grațiosul costum de curte al secolului trecut. Dl. locotenent Ion Văcărescu avea un foarte bogat veșmînt de muschetar. Dl. Ulise Crețianu era don Alonzo și dl. Serge Putowski pierrot; d-nii Alexandrescu adoptaseră eleganta uniformă a gărzilor franceze. Numărul doamnelor travestite era mult mai mare. Am remarcat-o pe doamna Obrenovici (născută Catargi) care, cu grația sa, înfrumuseța costumul cavaleresc și rebel al domnișoarei [ducese Anne] de Longueville (sora Marelui Condé, dușmană declarată a lui Mazarin și o inițiatoare a Frondei, n.n.); doamna Alexandrina Catargi (născută Bărcănescu) era minunată în originalul ei costum reprezentînd

veselie; doamna Maria Săvescu era o micuță spaniolă, iar sora ei, Elena Rallet, o elvețiancă; domnișoara Lucia Racoviță a îmbrăcat foarte bogatul și foarte pitorescul costum al țărăncilor, la fel ca și doamna Maria Cantacuzino, purtându-le cu o fermecătoare eleganță; cele două surori, domnișoarele Cretzulescu, au avut fericite idei de a se costuma în anotimpuri, una fiind vara, cealaltă iarna. Stăpîna casei [Irina Suțu] își lua vederea prin costumul istoric al Margueritei de Bourgogne. Domnișoara Eufrosina Fălcoianu era țărăncă bretonă, iar domnișoara Eliza Olănescu, păstorită din vremea lui Ludovic XV. Să cităm de asemenea o cochetă Esmeraldă, doamna Eufrosina Manu. Nu le pot numi pe toate și regret căci aici era o profuzie de bogăție și frumusețe care transformă splendidele saloane ale palatului Suțu într-una din acele scene unde par să aibă privilegiu exclusiv poveștile din «O mie și una de nopți»¹³.

La finele lui februarie 1883, Claymoor consemna un eveniment de același fel și de aceeași anvergură: „Balul costumat de la dl. Grigore Suțu a fost admirabil. D-na Irina Suțu purta un costum din secolul al XV-lea avînd coafura împodobită cu diamante, trenă lungă de brocart și mantou de curte ornat cu hermină. D-na Moruzi avea rochie lungă de catifea verde cu suitaș de aur, constelații de pietre și o tocă cu pene pe cap. Prințesa Ferdinand Ghica era în alb. Un grup reprezentînd secolul al XVIII-lea evoca Trianonul și splendorile sale. D-na Grădișteanu era vivandieră, Maria Catargi era îmbrăcată în Carmen. Balul s-a terminat la opt dimineața după un supeu demn de Lucullus”¹⁴.

Nu erau neobișnuite nici balurile în care se preciza o anumită perioadă istorică pe care toți participanții trebuiau să o respecte. Profitînd de mobilierul stil Ludovic XV și Ludovic XVI care împodobeau legația rusă din București, în data de 24 mai 1883 prințesa Urusoff, soția ambasadorului țarului, dă un bal în care „(...) toate doamnele sînt în costumul timpului, pîrînd portrete de Watteau, Boucher și La Tour coborîte din ramele aurite. O amintire a Trianonului într-o frumoasă seară de mai. (...)”¹⁵. Puteau fi văzute cu acest prilej toate celebritățile Capitalei cu părul pudrat și coafuri înalte, pline de giuvaeruri, alunițe din catifea plasate cu munificență pe obrajii fardați și rochii cu trene nesfîrșite și „aripi” ce nu permiteau purtătoarelor să intre pe o ușă obișnuită decît cu mare efort. Unele își adjudecau chiar identități precise între reginele sau curtezanele vremii: Marie Antoinette, M-me de Pompadour, M-me du Barry.

Dacă varietatea veșmintelor era atît de mare în societatea înaltă, încercăm să ne imaginăm – incitați de un anunț din 1875¹⁶ – marea diversitate întîlnită la balul croitorilor, adică tocmai al acelor care imaginau și executau modelele protipendadei.

După cum se vede, sursa de inspirație a travestiurilor era oferită de modelele epocilor istorice europene, cu precădere franțuzești: regine sau prințese medievale pline de demnitate, muschetari bătaioși, conți și duci din secolul al XVIII-lea înclinați spre galanterie și lux. Nu erau evitate nici uniforme militare de la începutul veacului, în special napoleoniene. Este uimitor cum nimeni nu era atras de fastuoasele veșminte feudale autohtone și nici de cele fanariote; probabil că amintirea acestei epoci era suficient de proaspătă pentru a mai suscita interes – erau încă verzi și în putere unii dintre cei care, în copilărie sau adolescență, purtaseră anterior și fermenele, se încălțaseră cu papuci ori meși și-și înfășuraseră capul cu un tarabolos, în vreme ce mulți bătrîni negustori de periferie continuau și la 1860 să umble cu halat și contăș, ca o certificare a averii și statutului social (căci portul oriental se mutase în rîndurile clasei de mijloc după ce protipendada renunțase, treptat, la el după 1830).

Foarte prețuit era însă portul popular tradițional pe care îl arborau cu multă plăcere, în orice ocazie, soțiilor domnitorilor – de la Marișca Bibescu la Elena Cuza și Elisabeta de Wied – luându-le exemplul, după aceea, toate boieroaițele. Pe lângă doamnele care, la diverse serate, îmbrăcau ia și catrința din proprie inițiativă, pentru a fi mai originale și pentru a-și demonstra patriotismul, erau organizate și unele baluri tematice unde costumul național era „de rigoare”. Claymoor relatează câteva astfel de petreceri doar în sezonul anului 1883; pe 14 februarie, la balul funcționarilor, dat la Operă, se joacă bătuta și chindia, în vestimentația aferentă¹⁷; la balul de la Teatrul Național al societății „Furnica”, organizat sub patronajul reginei, toată asistența este în straițe țărănești¹⁸; la fel, pe 8 martie, la balul de binefacere dat de comerțanții și industriașii români, unde, la tombolă, s-au remarcat domnișoara Zamfirescu, în cămașă brodată cu fir și fluturași argintii, fustă neagră de dimie cu paiete, brâu cu monede vechi și maramă roșie, precum și domnișoarele Dancovici, în port din Ilfov și Socec, într-unul din Olt¹⁹; la chermizea filantropică de la Teatrul Național, unde lumea bună se distra vînzînd diverse produse la chioșcuri improvizate în foaiere, doar doamna Crisoveloni este în costum autohton, restul frumuseților bucureștene împrumutînd portul tradițional al altor națiuni – doamna Simonidi era alsaciană, doamna Grădișteanu era chinezozică, doamna Maria Eliad era olandeză, iar doamna Elena Catargi era florăreasă italiancă²⁰. Aceasta era însă o fantezie pasageră căci, pînă la urmă, lipsa de piese complete și autentice din alte țări făcea imposibilă închegarea și permanentizarea unor asemenea manifestări cu nuanță internațională. De altfel, frumusețea costumului nostru național îl impusese demult în saloanele selecte ale Europei. La un bal dat în 1865 la Ministerul de Externe al Franței, mai multe românce invitate acolo, ca și unii simpatizanți ai cauzei noastre, îl purtau cu dezinvoltură, remarcîndu-se din plin printre dominourile pariziene²¹.

Totuși, aceste haine de la țară erau purtate... ca la oraș. Ele corespundeau buzunarului purtătorilor și modei momentului: catrințele erau susținute de crinolină, alesăturile de pe ie erau din fir de argint sau de aur, ornamentele erau mult mai abundente decît cele pe care sătencele și le coseau cu mîna lor, în picioare nu se purtau opincuțe, fie ele și din piele fină, ci botine cu toc înalt, iar cizmele bărbaților erau de lac.

Se făcuse un obicei ca, imediat după bal, participanții să meargă la fotograf pentru a se immortaliza în costumul purtat. Unul dintre maeștrii preferați ai bucureștenilor era Franz Duschek ale cărui poze *carte-de-visite* și *cabinet* erau teaurizate în albume ce păstrau astfel, peste timp, amintirea efluviilor petrecerii. Tîrziu, în plin secol XX, cînd nici fotografii, nici elegantele sale modele nu mai existau, imaginile create și suscitade de vreo seară memorabilă erau încă vii în memoria lui Mateiu I. Caragiale, ce le evoca punîndu-le în gura lui conu Rache, nostalgicul personaj ce-și depăna, cu zgîrcenie, experiența de polițai, punînd-o „Sub pecetea tainei”²².

Pasiunea pentru travestire era deprinsă încă din copilărie, prin grija părinților de bună condiție care, urmînd tonul dat de casele domnitoare ale continentului, organizau baluri mascate pentru cei mici, amuzîndu-se pe socoteala progeniturilor ce le imitau manierele galante și curtenia de salon²³. Mici generali romani, cavaleri medievali, prinți și marchizi ai secolelor al XV–XVIII-lea, arnăuți, surugii ori ofițeri de diverse arme, autohtoni sau de aiurea²⁴, făceau pentru cîteva ore deliciul saloanelor elegante prin țopăielile lor sîngace, mimînd valsul, polca sau mazurca și prin asaltarea bufetului garnisit cu bomboane, prăjituri și limonadă, sub ochii satisfăcuți ai părinților, care abia așteptau oboseala odraslelor și retragerea lor la culcare pentru a începe, ei înșiși, propriul bal.

Deși întreaga societate urbană agreea balurile mascate, un cronicar mai elitist și, probabil, ursuz din fire – care nici măcar nu avea curajul să-și semneze opiniile – trăgea niște concluzii destul de tăioase în notele sale despre „Finele Carnavalului”, publicate în ziarul „Independința Română” nr. 24/1 (13) Martie 1867: „(...) Se vorbim acum despre balurile noastre mascate. Decă unu streinu aru voi se judece după conversație spiritulu măsciloru nostre ieminine (căci măscile masculine la noi sunt o mare raritate) n’aru putea dobîndi o opiniune bună asupra loru. Se ne grăbim d’eră de a intra în arena luptii pentru damele nostre, ale căror spiritu ne insuflă respectulu celu mai deplinu și se relevăm streinulu adeverulu. *Damele nostre care a avutu o educațiune bună nu iubesc mascaradele (s.n.)* și nu se decidu de cătu în casuri desperate – în momentele unde curiositatea le chinuesce de a recurge la măsci și la domino. Măscile cari constituă balurile noastre mascate, cu rare excepțiuni, suntu de origine: cameriere, cusătorese, marșande și bucătărese, cele mai multe din ele însă facu parte din demi-monde (jumătate lume) și anume din acea jumătate de lume din care a doua parte este foarte suspectă. Localitățile (în sens de localuri, *n.n.*) în care s’au ținutu estimpu balurile mascate au fostu: Teatrulu celu mare, Sala Bossel și Sala Slătineanu. În acestă din urmă sală, *bucătăria, albia de spălat și etc. au fostu represintate în numerulu celu mai mare. (s.n.)* Chiaru și stereotipulu publicu bărbătescu din cele l’alte săli era de altă clasă ca celu din sala Slătineanu (...).”

Făcînd o statistică a sezonului 1872, Ulysse de Marsillac remarca, nu fără ironie: „Carnavalul a durat anul acesta în România opt săptămîni și două zile. Au fost, în medie, patru baluri pe săptămîna, ceea ce dă plăcutul total de treizeci și două de serate dansante. Nu există tînără care să nu danseze cel puțin cinci cadriluri pe seară și cinci sau șase hore, ceea ce dă un minim de trei sute treizeci de dansuri pe sezon. Fiecare serată costă o femeie elegantă, în medie, cinci sute de franci. Ajungem astfel la un total variînd între 16 și 17 mii de franci pentru aceste cîteva săptămîni de plăcere. Și aceasta fără a renunța la spectacole, concerte, loterii caritabile, subscripții etc. Este drept că există resursele postului Paștelui, cînd nu se dansează decît o dată pe săptămîna și apoi venirea verii de care se va profita pentru a se face economii mergîndu-se la băile din Franța și Germania trecînd prin Italia pentru a se ține regimul vieții ieftine”²⁵.

Dar oricît ar fi fost de mari cheltuielile, oricare ar fi fost costumul – fie el unul coborît din epoci apuse, fie unul de caracter extras din contemporaneitate, fie unul bine implantat în tradițiile etnografice ale țării – înaintașii noștri de acum un veac nu-și refuzau niciodată călătoria în timp și spațiu cu ajutorul travestiului care le crea iluzia că sînt alții, noi, transfigurați, fie și pentru o clipă de visare.

Les bals costumés au XIXe siècle et leurs sources d’inspiration historique

Résumé

Cette étude ramène dans l’attention du lecteur un divertissement fort prisé au XIXe siècle – le bal masqué. Après une revue des différentes modes des époques qui inspiraient les amateurs de bals masqués, on y présente ce type de distraction caractéristique de la mauvaise saison. Aussitôt après le Nouvel An commençaient les bals masqués qui se succédaient jusqu’au mardi gras. Les gens mondains de toute les catégories sociales urbaines s’empressaient à participer à bon nombre de telles occasions pour dépenser leur énergie – par la danse – tout comme leur

argent – par les frais considérables exigés par le changement successif des costumes. Les élégants ne pouvaient pas revenir en public dans le même costume, ce qui réclamait d'en avoir plusieurs, selon les milieux où ils se rendaient.

Pour les bals masqués, on préférait les costumes à un parfum historique, inspirés particulièrement des grands moments de l'histoire de France, du Moyen-Âge jusqu'à l'époque napoléonienne. Les tailleurs et les modistes étaient assaillis par des commandes qu'ils devaient exécuter à temps – ce pourquoi ces artisans étaient fort occupés durant tout le carnaval. Certains ateliers s'étaient même spécialisés dans les dominos, les masques et les différents costumes qu'ils vendaient ou qu'ils louaient. Leurs réclames étaient souvent insérées dans les journaux du temps.

Les bals publics étaient organisés deux fois par semaine – de règle, le mercredi et le samedi – dans les salles Bossel et Slătineanu, au Théâtre National et au Théâtre Dacia. Y participaient les commerçants, les fonctionnaires, bref, les amateurs de plaisanteries, de danse et d'aventures amoureuses, des gens de la classe moyenne en général. La haute société, en échange, fréquentait les bals privés qui avaient lieu dans les somptueuses résidences de quelques grandes familles bucarestois: Oteteleşanu, Cantacuzino, Manu, Racoviță, Grădişteanu, Catargi, Blaramberg, Suțu. On en donnait la préférence au palais Suțu, dont les maîtres – le prince Grigore Suțu et son épouse Irina – étaient des amphitryons irréprochables. En fait, c'étaient les bals donnés par eux qui ouvraient et clôturaient la saison. Les chroniques mondaines signées Ulysse de Marsillac et Claymoor rendaient compte en termes enthousiastes de ces brillantes fêtes, cependant que le photographe Franz Duschek en immortalisait les costumes.

Note

1. „La Voix de la Roumanie”, nr. 7/27 Fevrier 1862.
2. *Idem*, nr. 49/28 Decembre 1861/9 Janvier 1862; nr. 3/30 Janvier 1862.
3. *Idem*, nr. 13/8 Fevrier 1866.
4. „Curierul de Iasi”, nr. 15/9 Fevruarie 1872.
5. „Resboiul”, nr. 179/19 Ianuarie 1878.
6. Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, Divizia Administrativă, dosar 553/1862, fila 1: „D-le Ministru, / Precum în anii precedinți, voindu a da și în Carnavalu de estimp balluri Mascate în localulu numitu „Pomulu Verde” de doue ori pe săptămînă Joia și Dumineca, și Sâmbătă picnicipicuri. Ve rogu D-le Ministru ca să ordonați cui i se cuvine spre a mi libera această voia. / Allu D-nejiei Vostre / Plecatu / Servu / Manole Pappadopoulos.”
7. „Resboiul”, nr. 516/22 Decemvrie 1878: „TEATRUL DACIA / Cu începere de la 27 Decemvrie a.c. și până la finele carnavalului se vor da în fiecare Mercuri și Sâmbătă baluri mascate cu tombolă. Iar în cele alte zile vor urma reprezentațiile de café-concert regulat cu artiștii cei mai distinși din străinătate.”; „Resboiul” nr. 216/25 Fevruarie 1878: „Sala Bossel – Astăzi LES CENT-VIERGES, opera bouffe. Inceputul la 7 ore și jumătate. După acesta: Mare Bal mascat dat de Societatea artiștilor dramatici.”
8. „La Voix de la Roumanie”, nr. 11/2 Fevrier 1865; N. Vătămanu, *Istorie bucureșteană*, Editura Enciclopedică Română, București, 1973, p.128.
9. Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, Divizia Administrativă, dosar 265/1864, filele 1-2: „Telegramă / Presentată la Buseu / Sosită la București în 22/1/1864 / D-lui Ministru Interne / București / Regula generală este ca de balurile mascate să profite cei mascați pînă se termină serata, noi suntem opriți administrativ de la ora 12, protestăm Dv. și vă rugăm a ne acorda libertatea. (urmează semnăturile reclamaților); rezoluția ministerială este tot sub forma unei depeșe: „No. 669/1864 ian. 10 (st.n.) / D. Pref. de Buzău / Mai mulți orașani reclamă că i opriți a ședeja mascați în baluri peste 12 ore. Considerînd gingășia acestei reclamații veți lăsa liberă purtarea mascilor cît vor voi. / ss. Lahovary”
10. „Resboiul”, nr. 223/4 Martie 1878: „O victimă – La balul costumat al societății germane s'a întîmplat să se aprindă costumul d-rei Salter (fiica unui betrân funcționar de la Banca României), care reprezenta Iarna. Fratele ei, care o însoția, s'a silit să'năbușiască focul, dar

- prea târziu a isbutit: focul atinse o parte a corpului netericitei copile care a murit adi de dimineță în prada celor mai cumplite dureri.”
11. James Henry Skeene, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk, Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube in 1850 and 1851 by a British Resident of Twenty Years in the East*, London, vol. I, 1853, p. 336, vol. II, p. 22.
 12. Adrian-Silvan Ionescu, *Szathmari editor*. În: „Arta”, nr. 4/1988.
 13. „La Voix de la Roumanie”, nr. 9/13 Mars 1862.
 14. Claymoor, *La Vie à Bucarest*, Editura Thiel și Weiss, p. 386–387.
 15. *Ibidem*, p. 465–469.
 16. „Le Journal de Bucarest”, nr. 466/28 Fevrier 1875: „Croitorii casei Briol dau luna viitoare un bal în sala Circului. În ajunul balului de la Curte, această veselă grevă pare să arate că grijile muncii nu au chinuit prea mult pe acești oameni de treabă”.
 17. Claymoor, *Op. cit.*, p. 356.
 18. *Ibidem*, p. 391–392.
 19. *Ibidem*, p. 406.
 20. *Ibidem*, p. 416–417.
 21. „La Voix de la Roumanie”, nr. 16/9 Mars 1865: „La ultimul bal costumat dat de dl. Drouyn de Lhuys la palatul ministerului Afacerilor străine, la Paris, s-a remarcat doamna Iancu Alecsandri, doamna baroană d’Avril (născută Odobescu) și domnișoara Bouvet, fiica d-lui Francisque Bouvet, fost consul al Franței la Iași, toate trei purtând cu o rară distincție costumul atît de elegant și pitoresc al țărăncilor române. Dl. baron d’Avril a adoptat costumul național al românilor de la șes, costum bărbătesc și nobil, căruia i-a păstrat, cu ușurință, caracterul specific.”
 22. Mateiu I. Caragiale, *Opere*. Ediție definitivă îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1936, p. 222.
 23. Pentru Prințul Imperial Ludovic Napoleon (fiul lui Napoleon III și al Eugeniei de Montijo) se organizau baluri speciale pe care revistele vremii nu uitau să le descrie cu lux de amănunte și ilustrații, precum „L’Illustration”, nr. 935/26 Janvier 1861 și „Le Monde Illustré”, nr. 210/20 Avril 1861; la București sînt menționate astfel de petreceri infantile în 1872 (cf. „Le Journal de Bucarest”, nr. 169/4 Avril 1872) și 1883 (cf. Claymoor – *op. cit.*, p. 412–414).
 24. Adrian-Silvan Ionescu, *Costumul popular și militar în vestimentația copiilor din secolul al XIX-lea*. În: „Revista Muzeelor și Monumentelor, Muzee”, nr. 1, 1990.
 25. „Le Journal de Bucarest”, nr. 162/10 Mars 1872.